

NOVA IZDANJA IZ HISTORIJE RADNIČKOG POKRETA DO 1914

1. *Vlado Strugar, Socijalna demokratija o nacionalnom pitanju jugoslovenskih naroda, Rad, Beograd 1956.*

Pred nama je rad, koji nastoji obuhvatiti problematiku, o čijim pojedinim aspektima se već češće pisalo. Knjiga ima tri dijela: 1. Srpska i makedonska socijalna demokracija; 2. Jugoslavenska socijalna demokracija u okviru Habsburške monarhije; 3. Jugoslavenska socijalistička konferencija u Ljubljani 1909 i Balkanska socijalistička konferencija u Beogradu 1910.

Najviše je prostora posvećeno srpskoj socijalnoj demokraciji. Autor obrađuje problematiku tek od Aneksije. Stoga treba upozoriti, da su se srpski socijalisti i prije toga bavili nacionalnim pitanjem, dakako ne onako kao poslije Aneksije. Na pr. u 90-im godinama istupali su zajednički s hrvatskim socijalistima protiv šovinizma buržoazije, sudjelovali su na Jugoslavenskoj socijalističkoj konferenciji u Zagrebu 1902 i u diskusijama oko osnivanja Saveza jugoslovenskih radničkih društava itd. Prema autorovu mišljenju srpska socijalna demokracija imala je marksističko shvaćanje o svim bitnim stranama nacionalnog pitanja: »o motivima nacionalnog pokreta i pojmu nacije, o pravu naroda na samoopredeljenje do otepljenja i dužnostima proletera ugnjetanih i proletera ugnjetanih nacija, odnosno velikih i malih država; o borbi protiv kolonijalne politike velikih kapitalističkih država i protiv nacionalističkih i kolonijalnih težnji domaće buržoazije; o socijalnoj revoluciji kao metodi i putu rešenja nacionalnog pitanja; o socijalizmu kao društvenom poretku u kom se definitivno likvidira svako ugnjetavanje, pa i nacionalno; o međunarodnoj solidarnosti radnika; o pitanju državnih granica oslobođenih naroda i o dubokoj vezi između borbe protiv nacionalnog ugnjetavanja i opšte borbe koju vodi radnička klasa za preobražaj društva i koja je bitna, kao i o nedoslednosti buržoazije kao vodeće snage nacionalnog pokreta.« (Str. 89.) Pisac misli da srpski socijalisti nisu imali pravilno gledište jedino o jugoslavenskoj »nacionalnoj strukturi«, t. j. smatrali su Jugoslavene jednom nacijom, što im je uostalom bilo zajedničko sa svim jugoslovenskim socijalistima. Autor izvodi svoje zaključke iz analize najvažnijih članaka i govora socijalističkih prvaka, prije svega Tucovića i Popovića, uspoređujući ih s kasnijim Lenjinovim shvaćanjima.

U odlomku o makedonskim socijalistima, Strugar ističe njihovu ulogu u narodno-oslobodilačkoj borbi, ideju o federativnoj makedonskoj republici i neshvaćanje postojanja jedinstvene nacije u Makedoniji.

Stanovište, s kojeg pisac prilazi jugoslovenskim socijalističkim strankama u okviru Habsburške monarhije — a koje je i po našem mišljenju pravilno — formulira on sam ovako: »Ceo naš jugoslovenski radnički pokret u zemljama pod Austro-Ugarskom, a naročito hrvatski, manje treba kritikovati zbog oportunitizma, a daleko

više tražiti u njemu elemente oslobođenja od tog istog oportunizma, koji mu je bio takoreći opšta atmosfera i klima, u kojoj se rodio i uzrastao.« (Str. 124.) Polazeći s navedenog stanovišta autor zaključuje, da jugoslavenska socijalna demokracija u Monarhiji »nije došla do jasnih marksističkih pogleda o nacionalnom pitanju, ali je mnogocim osporila važnost austrijske nemarksističke teorije.« (Str. 185.) Nije stoga slučaj, da zaslužuje pažnju odjeljak o hrvatskoj socijalnoj demokraciji, koja se nije zaustavila na teoretskoj formulaciji, da je nacionalno pitanje isključivo kulturno pitanje, već ga je svojim praktičnim političkim djelovanjem rješavala kao političko i ekonomsko pitanje. Tako je i mogla postati faktor nacionalno-oslobodilačke borbe. O nekim se Strugarovim shvaćanjima može diskutirati, kao na pr. o apsolutno pozitivnoj ocjeni suradnje socijalista s građanskim strankama. Dakako, da se, polazeći s gornjeg stanovišta, ova suradnja ne može ocijeniti negativno, kao što je to uradio sam recenzent u svom prvom radu (Neke karakteristike socijalne demokracije u Hrvatskoj i Slavoniji, HZ V, 1952), ali je potrebno pristupiti problemu s rezervom i uzeti u obzir da su u građanskim strankama, s kojima surađuje socijalna demokracija, protivnici buržoaske demokracije jači od više manje demokratskih elemenata.

Nažalost, u odjeljku o hrvatskoj socijalnoj demokraciji ima i znatnih pogrešaka, koje treba ispraviti. Rezolucija o generalnom štrajku na III. kongresu stranke 1905, koja je objavljena u IV. t. Arhiva KPJ, nije rezolucija kongresa, već prijedlog Svetozara Delića. Sam kongres prihvaća Amsterdamske zaključke, te odbacuje i osuđuje Delićevu rezoluciju. Stoga su netočni i svi zaključci, koje autor iz ove rezolucije izvodi, a prije svega, da vodstvo socijalne demokracije stavlja težište svog rada na sindikalnu organizaciju, radničke blagajne i zadruge! Upravo obratno je istina! Prilike u Hrvatskoj tjerale su socijalnu demokraciju, da od početka svog djelovanja stavi težište na političko polje, a njen stav u nacionalnom pitanju je prvenstveno posljedica baš te činjenice. Delićevo stanovište nastalo je pod utjecajem nekih socijalističkih struja, prije svega u Belgiji (Delić se poziva na Vanderveledea), te protivuriječi i programu hrvatske socijalne demokracije i samom austromarksizmu. Iz Strugarove formulacije proizlazi, kao da je III. kongres odigrao naročitu ulogu u upućivanju radničke klase »ka mirnom i postepenom preobražaju kapitalističkog društva u socijalističko« (str. 116). Socijalna demokracija bila je ustvari reformistička od samog početka svog postojanja. Treba još napomenuti, da Korać nije niti kandidirao niti je izabran u sabor 1906. Socijalna demokracija izašla je iz Hrvatsko-srpske koalicije još prije izbora, a Korać je izabran za narodnog poslanika početkom 1908 i to bez veze s građanskim strankama.

U odjeljku o slovenskoj socijalnoj demokraciji, autor posvećuje veliku pažnju objašnjavanju E. Kristanove »slovenske varijante« austromarksističke teorije i konstatira uskoću tog mišljenja, koje pod nacionalnim pitanjem shvaća samo problem jezika i kulturnih institucija, a svu političku i ekonomsku problematiku uključuje u pitanje klasne borbe. Ipak autor i ovdje pronalazi oslobađanje od »kulturne« teorije, i to kod H. Tume i I. Cankara.

Pisac priznaje bosansko-hercegovačkoj socijalnoj demokraciji da je objektivno odigrala pozitivnu ulogu u nacionalno-oslobodilačkoj borbi, iako nije shvaćala značenje nacionalnog pitanja. Zato je doživjela kritiku »Mlade Bosne«, a jedan od njenih prvaka Danilo Ilić prihvatio je, po autorovu mišljenju, revolucionarne poglede Tucovićeve, što pored ostaloga pokazuje, »da više obećava revolucionarni nacionalizam nego socijalistički internacionalizam kad zanemaruje nacionalno oslobođenje ugnjetenih naroda« (str. 164).

U prikazu Ljubljanske socijalističke konferencije 1909, Strugar i opet pridaje najveću važnost onim elementima, koji pokazuju stanovito probijanje »kulturne« nacionalne teorije. Na beogradskoj socijalističkoj konferenciji 1910 došle su do izražaja opreke između shvaćanja socijalista iz Austro-Ugarske o nacionalnom pitanju kao kulturnom i srpskih socijalista, koji ga smatraju prvenstveno političkim i ekonomskim. Zajedničko im je bilo neshvaćanje nacionalne strukture jugoslavenskih naroda.

Nedostaci Strugarove knjige jesu: fragmentarnost, stanovito pojednostavljenje nekih problema, što je neminovno za dijelove obrađene na temelju vrlo oskudnih izvora, zanemarivanje tehničke strane kao i neprecizne rečenice, tako da se recenzent boji, da nije uvijek potpuno shvatio autorove misli. Pozitivna strana rada je Strugarovo originalno i smjelo prilaženje nacionalnom pitanju, koje će oploditi dalji rad i diskusiju na tom polju i pridonijeti slabljenju stare krajnje negativne ocjene socijalne demokracije u vezi s nacionalnim pitanjem.

2. Dokumenti o socijalističkom pokretu u Sremu 1894—1908. Sabrao i uredio Andrija Radenić, Novi Sad 1955.

Dokumenti objavljeni u ovoj zbirci potječu pretežnim dijelom iz Državnog arhiva u Zagrebu, te ilustriraju: socijalistički pokret u Šidu i okolici 1895, socijalistički pokret u Srijemu 1897, doba stagnacije nakon velikih progona 1897, ponovno oživljavanje seljačkog pokreta 1903—1905, te jačanje pokreta 1906—1908. To je prva zbirka izvora iz historije radničkog pokreta, koja donosi tako opširan arhivski materijal. Ona će biti vrlo korisna ne samo za proučavanje pokreta u Srijemu, već i seljačkog pitanja uopće. Urednik nije mogao podjednako ilustrirati sve važnije faze seljačkog pokreta zbog nedostatka arhivskog materijala za neke probleme. Šteta je, što takve praznine nisu dopunjene štampom, to više, što objavljeni dokumenti, s iznimkom dnevnika mladog Koraća i govora dr. Potočnjaka u saboru, potječu isključivo iz službenih, režimskih izvora. Međutim, taj nedostatak kao i činjenicu, da zbirka nema komentara, treba svakako više pripisati izdavaču, koji štedi s prostorom, negoli uredniku. Tehnička strana zbirke nije na visini. Potkralo se dosta pogrešaka. Zbirka ima kratak predgovor, registar ličnosti, ustanova i mjesta. Vrijednost izdanja upućuje nas, da s velikim interesom očekujemo monografijsku obradu socijalističkog pokreta u Srijemu, koju urednik nagovještava u predgovoru.

3. Građa o počecima radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini od 1878—1905. (Dokumenta iz austrougarskih arhiva.) Izbor, redakcija i prevod Vojislav Bogićević, Beograd 1956.

Ova zbirka izvora iz historije radničkog pokreta, koja donosi opširan arhivski materijal, izašla je u izdanju Državnog arhiva Narodne republike Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Ona obuhvaća razdoblje od Okupacije do osnivanja Glavnoga radničkog saveza Bosne i Hercegovine. Za vrijeme od 1878 do 1890, dokumenti se odnose najviše na Vasu Pelagića, a od 1890—1904 ilustriraju: progone pojedinih socijalista, ekonomski položaj radnika, prve slabo organizirane štrajkove, prva potporna radnička društva i bolesničke blagajne, pitanje emigracije, djelatnost oblasti u vezi s raspačavanjem socijalističkih brošura i letaka, prvomajskom proslavom, sprečavanjem socijalističke propagande u vojsci itd. Ima i nekoliko izvora, koji se

odnose na socijalistički pokret u Srijemu i Slavoniji 1897 (dok. br. 203 objavljen je i kod Radenića pod br. 83). Izvori za 1905 odražavaju početak uspona socijalističkog pokreta; oni prikazuju val štrajkova i pokreta sarajevskih radnika i borbu za osnivanje Glavnoga radničkog saveza Bosne i Hercegovine. Na kraju se nalazi pregled važnijih rudarskih, šumarskih i drugih poduzeća i banaka u Bosni i Hercegovini osnovanih od 1878 do 1905. Najveći broj izvora je na njemačkom jeziku; na kraju se nalazi njihov hrvatski prijevod. Urednik je u predgovoru objasnio važnost tih dokumenata, koji ilustriraju dosad nepoznato razdoblje radničkog pokreta, a na kraju knjige je dodao napomene i indeks lica i mjesta. Tehnička strana je besprijekorna, i u tom pogledu zbirka ostavlja za sobom gotovo sva dosadašnja izdanja iz historije radničkog pokreta kod nas.

Mirjana Gross

JOZO TOMAŠEVIĆ, PEASANTS, POLITICS, AND ECONOMIC CHANGE
IN YUGOSLAVIA

Stanford University Press, Stanford, Californie, 1955, XII 743 str., v8^o.

Do danas ne postoji kod nas djelo, koje bi cjelovito i dovoljno opsežno prikazalo razvitak agrarnih odnosa i analiziralo problematiku seljačkog gospodarstva na području Jugoslavije, iako su se pojedini problemi naše poljoprivrede obrađivali s više ili manje znanja i uspjeha, tako da o našem poljoprivrednom i seljačkom problemu postoji opsežna literatura, razasuta po različitim listovima i časopisima, a donekle iznesena i u monografijama o pojedinim pitanjima ili krajevima.

Ako se želimo obavijestiti o tom pitanju, moramo posegnuti za literaturom na stranim jezicima. Prvu takvu knjigu napisao je A. H. Hollmann, »Agrarverfassung und Landwirtschaft Jugoslawiens« (1931), a drugu O. Frangeš, »Die sozialökonomische Struktur der jugoslawischen Landwirtschaft« (1937). Hollmannova knjiga, unatoč svom malom opsegu, mogla bi poslužiti za informaciju o problematici poljoprivrede u Jugoslaviji, da pisac nije suviše isticao svoju tendenciju obrane interesa izvlašćenih tuđinaca veleposjednika, napadajući agrarnu reformu u Jugoslaviji bezobzirno i bezrazložno. Frangešova knjiga je opsežnija, bogatija podacima i navedenom literaturom; pisac uvažava u svome djelu uz ekonomske također socijalne momente života i razvoja seljaštva u Jugoslaviji, pa daje potpuniji prikaz nego Hollmann. No i kod Frangeša probija konzervativna kritika agrarne reforme; stavljajući je u središte svoga razmatranja, ne može shvatiti bit te poljoprivrede, kojoj ne odgovara kapitalistički lik »srednjeg seljaka« kao njenog reprezentativnog predstavnika, što ga pisac zagovara. Stoga nas ne treba čuditi, da ni jedna od tih knjiga ne razmatra problematiku poljoprivrede iz historijske perspektive, jer je takvo nehistorijsko razmatranje upravo karakteristično za stanovište njihovih pisaca.

Poslije rata izašla je u inozemstvu još jedna knjiga, koja obrađuje problematiku poljoprivrede u Jugoslaviji. Knjigu je napisao na engleskom jeziku naš zemljak, Jozo Tomašević, rodom iz Trpnja s Pelješca, a sada profesor na State Collegeu u San Franciscu. Tomašević je već prije svoga odlaska u Ameriku 1938 bio poznat kao pisac nekoliko knjiga i više rasprava s područja financija i novčarstva. Moramo odmah istaknuti, da je ovaj njegov »izlet« u područje historije i ekonomike agrara potpuno uspio. Njegova knjiga: »Seljaštvo, politika i gospodarske promjene u Jugoslaviji« (1955) ističe se u prvom redu svojom opsežnošću i sistematskom obradom

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB